

Задуновский потребовал список бедных учеников и учениц училища и предложил «от имени жителей Ливадии» сделать из училища 2 школы, т.к. на содержание одного этого учебного заведения, по его мнению, уходило слишком много денег. Только в сентябре 1920 года на приобретение по 1 перу и по 2 тетради на ученика надо было потратить 247 тыс. руб.[33]. С установлением Советской власти в Крыму в 1920 году Ялтинский отдел народного образования, в чье ведомство была определена школа, требовал, чтобы прошло «сокращение учительского персонала школы до возможного минимума»[34]. Оставшиеся педагоги просили новую власть дать им жалование «хотя бы как поденным рабочим»[35]. В архивных материалах этого периода большая часть документов посвящена хозяйственным вопросам и почти нет данных об учебной деятельности. С 1922 года Ливадийское училище стало называться 19-ой Ливадийской школой. Но это уже другая страница истории.

### Источники и литература

1. «Профессиональные учебные заведения Таврической губернии в XIX – нач. XXв.» // «Культура народов Причерноморья». – 1999. – №8. – с. 182 – 186.
2. Ливадская школа. – СПб, 1876.
3. Государственный архив Автономной республики Крым (ГААРК). – Ф. 219. – Оп. 1. – Д. 2335. – Л. 123.
4. Там же. – Л. 176.
5. Там же. – Д. 1082. – Л. 7
6. ГААРК. – Ф. – 100, – Оп. 1. – Д. 2123. – Л. 41.
7. Дьяконов А. Н. Общий очерк состояния народных училищ Таврической губернии за 1894гг. – Бердянск, 1894.
8. ГААРК. – Ф. – 103, Оп. – 1. Д. – 86. – Л. 134.
9. Дьяконов А. Н. Общий очерк состояния народных училищ Таврической губернии за 1895 и 1896гг. – Симферополь, 1897.
10. ГААРК. – Ф. 219. – Оп. 1. – Д. 2335. – Л. 4.
11. Там же. – Л. 140.
12. Там же. – Д. 292. – Л. 3.
13. Там же. – Л. 25.
14. ГААРК. – Ф. 219. – Оп. 1. – Д. 264. – Л. 1.
15. Там же. – Д. 430. – Л. 30.
16. Там же. – Д. 2335. – Л. 208.
17. Там же. – Л. 68.
18. Там же. – Л. 200.
19. Там же. – Л. 24.
20. Там же. – Л. 151.
21. Там же. – Л. 12.
22. Дьяконов А. Н. Общий очерк состояния народных училищ Таврической губернии за 1893гг. – Бердянск, 1894.
23. ГААРК. – Ф. 219. – Оп. 1. – Д. 2335. – Л. 86.
24. Дьяконов А. Н. Общий очерк состояния народных училищ Таврической губернии за 1882 гг. – Бердянск, 1883.
25. ГААРК. – Ф. 219. – Оп. 1. – Д. 2335. – Л. 28.
26. Там же. – Л. 150.
27. Там же. – Л. 159.
28. Там же. – Л. 207.
29. Там же. – Л. 125.
30. Там же. – Л. 145.
31. Там же. – Л. 199.
32. Там же. – Л. 196.
33. Там же. – Л. 250.
34. Там же. – Л. 316.
35. Там же. – Л. 333.

### Робак І.Ю.

## ДІЯЛЬНІСТЬ ХАРКІВСЬКОГО ВІДДІЛЕННЯ РОСІЙСЬКОГО ТОВАРИСТВА ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА З НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ НАСЕЛЕННЮ В ДОЖОВТНЕВИЙ ПЕРІОД

Сучасний процес створення нової української моделі охорони здоров'я вимагає творчого осмислення історичного досвіду. Тільки засвоївши уроки минулого можна впевнено рухатися шляхом прогресу. Історія української охорони здоров'я складається з історії охорони здоров'я регіонів і міст. Відзначений нещодавно 350-річний ювілей Харкова значно посилив інтерес громадськості до всіх складових історичного розвитку другого за величиною та значущістю міста України, в тому числі й до історії охорони здоров'я в ньому.

У системі охорони здоров'я, що одержала Україна в спадок від Радянського Союзу, чільне місце займали структури товариства Червоного Хреста. Вони сприяли місцевим органам охорони здоров'я в

**ДІЯЛЬНІСТЬ ХАРКІВСЬКОГО ВІДДІЛЕННЯ РОСІЙСЬКОГО ТОВАРИСТВА ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА З НАДАВАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ НАСЕЛЕННЮ В ДОЖОВТНЕВИЙ ПЕРІОД**

наданні медичної допомоги в надзвичайних ситуаціях і найбільш ураженим категоріям населення. На жаль, яку саме роль відігравав Червоний Хрест у харківській охороні здоров'я в дожовтневі часи, коли саме й було закладено підвалини його подальшої діяльності, відомо ще недостатньо. Деякі відомості про це містяться у фундаментальній монографії з історії Харкова Д.І.Багалія і Д.П.Міллера [1], а також у історико-довідниковому путівнику по Харкову 1902 р. [2]. Певну увагу харківському Червоному Хресту приділив у одному зі своїх досліджень видатний діяч російської громадської медицини Д.М.Жбанков [3].

Цінні дані про діяльність харківського осередка Червоного Хреста можна почерпнути з “Харьковских календарей” – видань Харківського губернського статистичного комітету, а також з опублікованих щорічних звітів Харківського місцевого управління Російського товариства Червоного Хреста.

Отже, матеріали для вивчення цієї теми є, але всі вони мають фрагментарний характер і без узагальнення не дають можливості в повному обсязі усвідомити її.

Виходячи з вищезазначеного, метою статті є висвітлення процесу створення місцевого осередка Російського товариства Червоного Хреста в Харкові і аналіз його діяльності в царині практичної охорони здоров'я населення міста в дожовтневі часи.

Червоний Хрест з'явився у Харкові в 1876 році напередодні війни з Туреччиною, як харківське відділення всеросійського “Общества попечения о раненых и больных воинах” [1, с.923; 2, с.161]. 1 травня того ж року воно обрало місцеве правління з 16 членів під головуванням губернатора князя Д.М.Кропоткіна [2, с.161]. А 15 квітня 1883 року за клопотанням відділення був заснований Харківський відділ сестер-жалібниць Червоного Хреста, саме ж відділення було назване Харківським відділенням Російського товариства Червоного Хреста. Його членами стали 155 осіб. Відділ розмістився в орендованому приватному будинку на Мішанській (нині Громадянській) вулиці [1, с.923; 4, отдел VIII. О деятельности различных обществ, с.454–455].

Спочатку діяльність відділу обмежувалася тим, що сестри-жалібниці чергували біля хворих, а 30 листопада 1886 р., з ініціативи професора В.Ф.Грубе, почала діяти амбулаторна “лечебница” для нахожих хворих і аптека з безкоштовною видачею ліків. Тоді ж у зв'язку зі збільшенням чисельності сестер (до 9 осіб) відділ перейменували на громаду сестер-жалібниць товариства Червоного Хреста. При громаді відкрили курси з підготовки сестер, і незабаром її чисельність зросла удвічі. Жили вони в гуртожитку, що розміщався прямо в будинку амбулаторії. Громада сестер милосердя Червоного Хреста готувала першокласних доглядальниць як для лікарень, так і для домашнього лікування й доглядання німецьких [1, с.482, 923; 2, с.161; 5, с.39; 6, отдел V. Различные общества, с.332; отдел VI. Медицинский, с.420].

В.Ф.Грубе очолив медичну частину нової амбулаторії. Вона відразу завоювала симпатії населення і вже в перший рік свого існування прийняла 4255 хворих. До участі в роботі “лечебниці”, що містилася в орендованих приміщеннях спочатку на Сумській, а від серпня 1889 р. – на Михайлівській (нині Шота Руставелі) вулицях, на безоплатних умовах були залучені професори-клініцисти, їхні ординатори й інші лікарі. Рідко хто з харківських лікарів не побував як фахівець в амбулаторній “лечебнице” Червоного Хреста. Грошових пожертвувань було вдосталь, і амбулаторія процвітала. До 1890 р. прийом хворих залишався безкоштовним, а потім була встановлена плата: спочатку по 20, згодом по 40 копійок на рік з пацієнта. Але незаможних пацієнтів продовжували обслуговувати безкоштовно [1, с.482; 5, с.5, 9, 42; 6, отдел VI. Медицинский, с.382, 420; 7, с.44; 8, с.56; 9, отдел III. Медицинский, с.166; адрес-календарь, с.85; 10, отдел VI. Местный справочный, с.430; 11, отдел V. Местный справочный, с.332; 12, отдел VII. Медицинский, с.326].

Прийом хворих в амбулаторії вели у чотирьох кабінетах: хірургічному, терапевтичному, гінекологічному і дитячому. У 1897 році, тобто через десять років після відкриття “лечебниці”, показники її роботи були такі: по допомогу до неї звернулося 7064 особи, загалом було зареєстровано 17607 відвідувань – у середньому 84 відвідування на день [5, с.43; 7, с.45; 8, с.56]. В амбулаторній “лечебнице” громади робили також віспощення [5, с.45; 8, с.58].

Штатними лікарями амбулаторної лікарні значилися 10 фахівців, які мали права державних службовців. Але прийом хворих здійснювали 38 лікарів, отже 28 працювали на громадських засадах. Окрім прийому пацієнтів амбулаторних, лікарі безкоштовно відвідували незаможних хворих по домівках. Поступово чисельність штатних лікарів досягла 19 одиниць [5, с.53–54; 13, адрес-календарь, с.109].

По смерті в 1898 р. В.Ф.Грубе медичну частину амбулаторної “лечебниці” очолив професор І.К.Зарубін [7, с.5; 14, отдел V. Медицинский, с.160]. Упродовж 1912 року її відвідали вже 9635 пацієнтів [3, с.184].

Приміщення, яке орендувала громада Червоного Хреста в будинку Харківського товариства безпритульних малолітніх сиріт на Михайлівській вулиці, не зовсім підходило для роботи амбулаторії та аптеки [11, отдел V. Местный справочный, с.332]. Тому за першої ж нагоди, що трапилась у 1892 році, Харківське відділення товариства Червоного Хреста купило кам'яний двоповерховий будинок на розі Вознесенської вулиці та майдану (нині Фейербаха), де безкоштовна амбулаторна лікарня з аптекою залишалися тривалий час [2, с.161; 15, отдел XII. Городской, с.486].

У 1896 році товариство придбало ще один кам'яний будинок, на Вознесенському майдані. У ньому 14 листопада 1898 року відбулося освячення й відкриття стаціонарної лікарні для хірургічних хворих при громаді сестер-жалібниць. Відкриттям цього стаціонару харківський Червоний Хрест у значній мірі зобов'язаний тому ж Вільгельмові Федоровичу Грубе. Однак, у зв'язку з його кончиною, завідування новою лікарнею і звання головного лікаря Харківської громади Червоного Хреста перебрав на себе І.К.Зарубін. Попер-

вах у лікарні було 22 ліжка, а після перебудови кількість штатних ліжок зросла до 34. Плата за лікування і утримання в хірургічній лікарні Червоного Хреста була приблизно на середньому рівні для харківських стаціонарів і становила від 2 до 5 рублів за ліжко за добу, а незможні пацієнти лікувалися безкоштовно [1, с.482; 3, с.184; 5, с.5; 7, с.5, 8, 39; 8, с.72; 13, Обзор Харьковской губернии за 1909 год, с.51; 14, отдел XI. Общественно–городской, с.276; 16, отдел V. Медицинский, с.157; 17, отдел V. Медицинский, с.195; 18, отдел X. Статистический местный, с.313; 19, адрес–календарь г.Харькова, с.84].

Персонал лікарні після її відкриття складався із завідувача, чотирьох лікарів–ординаторів (двох штатних і двох понадштатних, які працювали на громадських засадах), двох сестер милосердя. Крім того, щодня в лікарні працювали по черзі дві “испытые” випускниці курсів [7, с.40; 8, с.74; 16, отдел V. Медицинский, с.157].

Спочатку в стаціонарі було обладнано 9 палат: 3 одномісні, 4 двомісні, 1 п’ятимісна й 1 шестимісна, але потім їх кількість зросла. Поліпшувалися й умови, адже до лікарні були підведені водопровід, газ і електрика [7, с.40–41; 8, с.73–74].

У стаціонарну лікарню приймали, як правило, хірургічних хворих. Переважну більшість операцій робив професор І.К.Зарубін [7, с.41]. Як консультанти в лікарні практикували без оплати такі харківські медичні світила, як професори А.Г.Подрез, І.М.Оболенський, М.Ф.Опенховський та ін. [8, с.74].

Після смерті І.К.Зарубіна в 1904 р. завідувачем стаціонарної лікарні й головним лікарем товариства Червоного Хреста в Харкові став ординатор цієї лікарні М.І.Селіхов. У зв’язку з розширенням закладу з 1907 р. штатних ординаторів стало троє, а з 1908 р. – четверо [20, отдел VI. Медицинский, с.152; адрес–календарь, с.98, 99; 21, адрес–календарь, с.79; 22, адрес–календарь г. Харьков, с.78; 23, адрес–календарь, с.110].

Діяльність місцевого відділення Російського товариства Червоного Хреста з надання медичної допомоги населенню Харкова не обмежувалася роботою його лікувальних закладів. Так, Харківська громада на договірних засадах направляла “милосердних” сестер на чергування до приватних осіб, а також у різні медичні й навчальні заклади. В Олександрівській міській лікарні й Олександрівському притулку, за домовленістю з міською владою, сестри чергували безкоштовно. А в амбулаторії, лікарні та аптеці товариства працювали вільні від чергувань за викликом сестри [4, отдел VIII. О деятельности различных обществ, с.454; 5, с.41; 6, отдел VI. Медицинский, с.420; 7, с.38; 8, с.52; 10, отдел VI. Местный справочный, с.431; 11, отдел V. Местный справочный, с.333].

Особи, які бажали скористатися послугами сестер для догляду за хворими вдома, сплачували громаді по 1 рублю за добу (або ж за ніч), зобов’язані були надавати запрошеній сестрі відпочинок не менше 4–х годин на добу і годувати її. Це було досить дорого. Але незможних хворих сестри доглядали безкоштовно, з видачею необхідних ліків за рахунок громади з її аптеки [6, отдел VI. Медицинский, с.420; 7, с.39; 11, отдел V. Местный справочный, с.333; 19, адрес–календарь г.Харькова, с.83].

Викликати сестру–жалібницю з Червоного Хреста було непросто. На значну частину викликів як від установ, так і від приватних осіб, громада відповідала відмовами, через велику завантаженість сестер. Особливо зростала кількість відмов під час епідемій [10, отдел VI. Местный справочный, с.431]. Адже чисельність громади була дуже незначною. У 1889 р. вона складала 15–16 осіб, у 1899 р. – 25; у 1913 р. – 24 [10, отдел VI. Местный справочный, с.430, 431; 14, отдел XI. Общественно–городской, с.276; 19, адрес–календарь г.Харькова, с.84]. Щоправда, у громаді жили ще так звані “испытые” після закінчення курсів, яких залучали до деяких чергувань. Їх чисельність коливалася в різні роки від 1 до 12 [10, отдел VI. Местный справочный, с.430, 431; 16, отдел V. Медицинский, с.156; 24, отдел IV. Медицинский, с.71]. Під час епідемій доводилось мобілізувалися сестер, які вже вийшли в запас [15, отдел XII. Городской, с.486].

Фінансування Харківського відділення Російського товариства Червоного Хреста здійснювалося із джерел, визначених у статуті товариства. Це були членські внески і пожертвування від приватних осіб, плата за лікування і за чергування сестер–жалібниць, надходження від міського громадського самоврядування, земства, банків і кредитних спілок, від організації публічних лекцій, благодійних спектаклів та костюмованих вечорів, “кружкові” збори та банківські відсотки на недоторканий капітал [5, с.9, 40; 6, отдел VIII. О деятельности различных обществ, с.454; 8, с.2; 10, отдел VI. Местный справочный, с.430, 431; 11, отдел V. Местный справочный, с.330, 332–333; 12, О деятельности разных обществ, с.453; 15, отдел XII. Городской, с.486; 16, отдел X. Общественно–городской, с.245–246; 17, отдел XII. Общества и учреждения, с.804; 25, отдел X. Городской, с.342, 356; 26, О деятельности разных обществ, с.503; 27, отдел VI. Медицинский, с.444; 28, отдел XII. Общества и учреждения, с.328].

Усією діяльністю Харківського відділення керувало місцеве управління, яке очолювали голова і товариш голови. При цьому до 1904 р. чисто медична сфера діяльності товариства перебувала у віданні другого. Посаду товариша голови місцевого управління обіймали видатні харківські медики, тоді як посаду голови – високі чиновники та громадські діячі немедичного спрямування. Так, після губернатора Д.М.Кропоткіна головою Харківського місцевого управління Російського товариства Червоного Хреста був обраний земський діяч З.І.Бекарюков, товаришем голови – професор В.Ф.Грубе, потім по черзі головами ставали экс–губернатор граф О.К.Сіверс і губернський предводитель дворянства граф В.О.Канніст. Після В.Ф.Грубе медичну частину товариства очолив І.К.Зарубін, обраний заступником голови правління. Наступним головою місцевого правління товариства Червоного Хреста став теж губернський предводитель дворянства – Г.А.Фірсов, а товаришем голови (по смерті І.К.Зарубіна) – міський голова О.К.Погорелко. Останнім дорадянським головою Харківського товариства Червоного Хреста з 1908 року був заслужений ординарний професор Імператорського Харківського університету І.М.Оболенський. Він поєднав загальне керівництво товариством і керівництво його медичною частиною [4, отдел VIII. О

**ДІЯЛЬНІСТЬ ХАРКІВСЬКОГО ВІДДІЛЕННЯ РОСІЙСЬКОГО ТОВАРИСТВА ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА З  
НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ НАСЕЛЕННЮ В ДОЖОВТНЕВИЙ ПЕРІОД**

деятельности различных обществ, с.454; 5, с.4; 6, отдел V. Различные общества, с.332; 7, с.4–5; 10, отдел VI. Местный справочный, с.429; 11, отдел V. Местный справочный, с.330; адрес–календарь, с.148; 14, адрес–календарь, с.88; 20, адрес–календарь, с.98; 29, с.68; 30, с.3; 31, с.2; 32, адрес–календарь, с.88].

Що стосується громади сестер–жалібниць, з якою, власне, і пов'язана вся діяльність харківської організації товариства на ниві практичної охорони здоров'я, то нею також керував колегіальний орган – опікунство. На чолі опікунства стояла опікунка – дружина одного з відомих “харьковцев”. Так, наприклад, опікунами Харківської громади сестер милосердя були свого часу дружини губернатора О.М.Петрова і професора Л.Л.Гіршмана. Однак реальну роботу організовували посадові особи лікувальних закладів громади і старша сестра [10, отдел VI. Местный справочный с.429–430; адрес–календарь, с.91; 11, отдел IV. Медицинский, с.286; отдел V. Местный справочный, с.330; 25, адрес–календарь, с.106; 26, отдел VII. Медицинский, с.374; 16, отдел X. Общественно–городской, с.246; 20, отдел VI. Медицинский, с.152; адрес–календарь, с.98; 24, отдел IV. Медицинский, с.71; 19, адрес–календарь, с.111].

Харківське відділення Російського товариства Червоного Хреста відіграло важливу роль у розвитку охорони здоров'я в губернському центрі. Особлива заслуга належить громаді сестер–жалібниць, навколо якої гуртувався міський медичний актив, що створив лікувальні установи: амбулаторію, аптеку, лікарню. У них одержали безкоштовну медичну допомогу десятки тисяч “харьковцев”. Важко переоцінити самовіддану працю “милосердних” сестер, які працювали за викликами, а під час епідемій – у складі санітарних загонів. Діяльність харківського Червоного Хреста у сфері практичної охорони здоров'я очолювали такі медичні світила, як професори В.Ф.Грубе, І.К.Зарубін, І.М.Оболєнський. Та попри всі зусилля вона мала обмежений характер, бо лікувальні установи Червоного Хреста в Харкові були малопотужними, громада сестер–жалібниць – нечисленною, платні послуги – дорогими. Разом з тим, робота медиків Червоного Хреста являла собою яскравий приклад безкорисливого служіння суспільству і самовідданого виконання свого професійного обов'язку.

#### **Джерела та література**

1. Багалеї Д.І., Міллер Д.П. История города Харькова за 250 лет его существования (1655–1905). Историческая монография. В 2–х т. – Репринт. изд. – Харьков, 1993. – Т.2. – 982 с.
2. Гусев А.Н. Харьков: его прошлое и настоящее: Ист.–справ. путеводитель в рис. и описаниях с прил. снимков, воспроизведен. с редких картин, акварелей, гравюр, фот. с натуры, чертежей планов города 1768 г. и новейшего. Собрал и издал [с предисл.] А.Н.Гусев. – Харьков: тип. Дарре, 1902. – 260 с., 6 табл.
3. Жбанков Д.Н. Сборник по городскому врачебно-санитарному делу в России. – М.: Типо-литография В.Рихтер, 1915. – 522 с.
4. Харьковский календарь на 1885 год: (Год тринадцатый) / Изд. Харьк. губерн. стат. ком.; Под ред. действительн. Члена-секретаря П.С.Ефименко. – Харьков: Тип. губерн. правления, 1884. – X, 674, 128, 41 с.
5. Отчет о деятельности Харьковского Местного Управления Российского Общества Красного Креста, состоящего под покровительством Ее Императорского Величества Государыни Императрицы Марии Федоровны, и подведомственных ему Харьковской Общины Сестер Милосердия и амбулаторной при ней лечебницы, Сумского и Змиевского комитетов Общества Красного Креста за 1897 год. – Харьков: Паровая Типография и Литография Зильберберг, 1898. – 104 с.
6. Харьковский календарь на 1888 год (высокосный): (Год шестнадцатый): В 2–х кн. / Изд. Харьк. губерн. стат. ком. – Харьков: Тип. губерн. правления, 1887. – 2, XIII, 446, 144, 53 с.
7. Отчет о деятельности Харьковского Местного Управления Российского Общества Красного Креста, состоящего под покровительством Ее Императорского Величества Государыни Императрицы Марии Федоровны, и подведомственных ему Харьковской Общины Сестер Милосердия, больницы, амбулаторной лечебницы, Сумского и Змиевского комитетов Общества Красного Креста за 1898 год. – Харьков: Паровая Типография и Литография Зильберберг, 1899. – 98 с.
8. Отчет о деятельности Харьковского Местного Управления Российского Общества Красного Креста, состоящего под покровительством Ее Императорского Величества Государыни Императрицы Марии Федоровны, и подведомственных ему Харьковской Общины Сестер Милосердия, больницы, амбулаторной лечебницы, Сумского и Змиевского комитетов Общества Красного Креста за 1899 год. – Харьков: Паровая Типография и Литография Зильберберг, 1900. – 104 с.
9. Харьковский календарь на 1890 год: (Год восемнадцатый): В 2-х кн. / Изд. Харьк. губерн. стат. ком. – Харьков: Тип. губерн. правления, 1890. – X, 284, 216, 134 с.
10. Харьковский календарь на 1891 год: (Год девятнадцатый): В 2-х кн. / Изд. Харьк. губерн. стат. ком. – Харьков: Тип. губерн. правления, 1891. – X, 460, 144, 188 с.
11. Харьковский календарь на 1892 год: (Год двадцатый): В 2-х кн. / Изд. Харьк. губерн. стат. ком. – Харьков: Тип. губерн. правления, 1892. – XI, 368, 150, 196 с.
12. Харьковский календарь на 1896 год: (Год двадцать четвертый): С приложением “Харьковского сборника” / Изд. Харьк. губерн. стат. ком. под ред. В.В.Иванова. – Харьков: Губернская типография, 1896. – XXVI, 492, 24, 16, XV, 208, 34 с.
13. Харьковский календарь на 1911 год: (Год тридцать девятый) / Изд. Харьк. губерн. стат. ком. – Харьков: Тип. губерн. правления, 1910. – VI, 167, 81, 123, 139, 20 с.

14. Харьковский календарь на 1900 год: (Год двадцать восьмой) / Изд. Харьк. губерн. стат. ком. под ред. В.В.Иванова. – Харьков: Тип. губерн. правления, 1900. – XXIII, 302, V, 243, IV, 40 с.
15. Харьковский календарь на 1894 год: (Год двадцать второй): В 2-х кн. / Изд. Харьк. губерн. стат. ком. – Харьков: Тип. губерн. правления, 1894. – XXVII, 590, 56, 232 с.
16. Харьковский календарь на 1901 год: (Год двадцать девятый) / Изд. Харьк. губерн. стат. ком. под ред. В.В.Иванова. – Харьков: Тип. губерн. правления, 1901. – VIII, VII, XVI, 263, 16, VI, 186, 27, 36 с.
17. Харьковский календарь на 1902 год: (Год тридцатый) / Изд. Харьк. губерн. стат. ком. под ред. В.В.Иванова. – Харьков: Типографии Варшавчика, Гессена и Молчадского, 1902. – VIII, VII, XVI, 326, 16, VI, 227, 32 с.
18. Харьковский календарь на 1904 год: (Год тридцать второй) / Изд. Харьк. губерн. стат. ком. под ред. М.И.Плещеева. – Харьков: Типографии Гессен, Молчадского и Варшавчика, 1904. – VII, VI, 336, 12, VII, 272, 32 с.
19. Харьковский календарь на 1915 год: (Год сорок третий) / Изд. Харьк. губерн. стат. ком. – Харьков: Тип. губерн. правления, 1914. – VI, 85, 122, 26, 144, 21, 19 с.
20. Харьковский календарь на 1906 год: (Год тридцать четвёртый) / Изд. Харьк. губерн. стат. ком. – Харьков: Тип. губерн. правления, 1906. – VIII, XVI, 40, XXXII, 228, 12, 118, 112, 82, 34, 32 с.
21. Харьковский календарь на 1908 год: (Год тридцать шестой) / Изд. Харьк. губерн. стат. ком. – Харьков: Тип. губерн. правления, 1908. – VI, VII, 35, 6, 56, 8, 97, 108, 15, 20 с.
22. Харьковский календарь на 1909 год: (Год тридцать седьмой) / Изд. Харьк. губерн. стат. ком. – Харьков: Тип. губерн. правления, 1909. – V, 106, 16, 88, 107, 16, 13, 22 с.
23. Харьковский календарь на 1917 год: (Год сорок пятый) / Изд. Харьк. губерн. стат. ком. – Харьков: Тип. губерн. правления, 1916. – IV, 25, 120, 16, 10, 148, 12 с.
24. Харьковский календарь на 1907 год: (Год тридцать пятый) / Изд. Харьк. губерн. стат. ком. – Харьков: Тип. губерн. правления, 1907. – V, VII, 35, VII, IV, 75, 16, 102, 112, 20, 32 с.
25. Харьковский календарь на 1893 год: (Год двадцать первый): В 2-х кн. / Изд. Харьк. губерн. стат. ком. – Харьков: Тип. губерн. правления, 1893. – XXIV, 426, 48, V, 210 с.
26. Харьковский календарь на 1895 год: (Год двадцать третий): В 2-х кн. / Изд. Харьк. губерн. стат. ком. под ред. В.В.Иванова. – Харьков: Тип. губерн. правления, 1895. – XXI, 514, IV, 192 с.
27. Харьковский календарь на 1897 год: (Год двадцать пятый) / Изд. Харьк. губерн. стат. ком. под ред. В.В.Иванова. – Харьков: Губернская типография, 1897. – XXVI, 526, XVI, 266, 30 с.
28. Харьковский календарь на 1903 год: (Год тридцать первый) / Изд. Харьк. губерн. стат. ком. под ред. В.В.Иванова. – Харьков: Типографии Гессен, Молчадского и Варшавчика, 1903. – VII, VI, XVI, 352, 16, 221, 38, 30 с.
29. Вчені Харківського державного медичного університету 1805–2005 / За ред. акад. А.Я.Циганенко, проф. М.В.Кривоносов, проф. П.Г.Кравчун та ін. – Х.: ВАТ “Вид-во “Харків”, 2002. – 470 с.
30. Отчет о деятельности, об имуществе и капиталах Харьковского Местного Управления Российского Общества Красного Креста, состоящего под покровительством Ее Императорского Величества Государыни Императрицы Марии Федоровны, и подведомственных ему Змиевского и Кулянского комитетов за 1912 год. – Харьков: Типография и Литография М.Зильберберг и С-вья, 1912. – 48 с.
31. Отчет о деятельности, об имуществе и капиталах Харьковского Местного Управления Российского Общества Красного Креста, состоящего под покровительством Ее Императорского Величества Государыни Императрицы Марии Федоровны, и подведомственных ему Сумского, Кулянского и Змиевского комитетов за 1913 год. – Харьков: Типография и Литография М.Зильберберг и С-вья, 1914. – 44 с.
32. Харьковский календарь на 1887 год: (Год пятнадцатый): В 2-х кн. / Изд. Харьк. губерн. стат. ком.; Под ред. действительн. члена-секретаря П.С.Ефименко. – Харьков: Тип. губерн. правления, 1886. – XIV, 752 с.

## Романько О.В.

### ПОЛИТИЧЕСКИЙ СТАТУС СОВЕТСКИХ РЕСПУБЛИК И ЕГО ЭВОЛЮЦИЯ В ПЛАНАХ НАЦИСТСКОГО РУКОВОДСТВА (1933–1941)

Не секрет, что целью первостепенной важности войны Германии против Советского Союза являлось изменение политического статуса входящих в него республик. В том, что этот статус будет изменен, не сомневался ни один из лидеров Третьего рейха. Однако на практике будущее устройство гражданского управления на оккупированных территориях СССР вызывало наибольшее количество споров среди нацистского военно-политического руководства. Дело в том, что, если военное управление могло носить только временный характер, а аппарат СС, в принципе, не имел права вмешиваться в вопросы администрирования, ограничиваясь выполнением исключительно полицейских функций, гражданская администрация, напротив, должна была стать переходной формой на пути к будущему политическому устройству всего «восточного пространства». Каким оно будет после победы Германии? На этот вопрос надо было ответить как можно быстрее, и с как можно большей политической ясностью.

Актуальность данной темы не вызывает сомнений, так как без ее анализа невозможно понять большинство аспектов немецкой оккупационной политики на территории СССР. Тем не менее,